Keskkonnaamet

Vilsandi rahvuspark

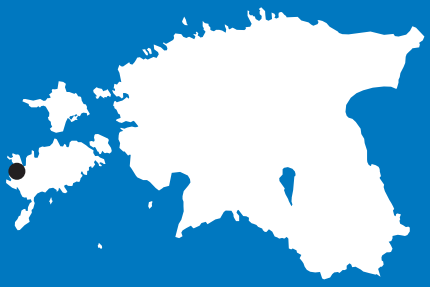

Vilsandi rahvuspark

Saare maakond

Kaitseala valitseja
Keskkonnaamet
Tallinna 22, 93822 Kuressaare
tel +372 452 7777
info@keskkonnaamet.ee
www.keskkonnaamet.ee

Vilsandi rahvuspargi külastuskeskus
Loona mõis
Loona küla, Saaremaa vald, 93431 Saaremaa
tel +372 454 6880
https://www.kaitsealad.ee/est/vilsandi-rahvuspark

Kaitseala külastuse korraldaja
RMK Külastuskorraldusosakond
tel +372 676 7532
loodusegakoos@rmk.ee
www.rmk.ee
www.loodusegakoos.ee

Trükise koostaja: Maris Sepp
Trükise valmimisele aitasid kaasa: Krista Kallavus, Julia Kropatševa, Imbi Kõiv, Urmas Lambut, Allar Liiv, Maarja Nõmm, Tiina Ojala, Margit Turb, Margit Tätte, Tõnu Talvi.

Esikaane foto: Vilsandi ja Vaika saared, Jarek Jõepera
Tagakaane foto: Hahk pesal, Arne Ader
Kujunduse makett: Areal Disain OÜ
Küljendus: Regio OÜ
Kaardid: Regio OÜ
Trükk: Ecoprint

KESKKONNAMÄRGISTUS
4041 0799
Trükitoode

Paber: Nautilus Classic
Nautilus Classic on 100% taaskasutatud kiust valmistatud katmata trükipaber.

Teine täiendatud ja parandatud trükk.
Esmatrüki väljaandmist toetas 2016. a SA Keskkonnainvesteeringute Keskus.
© Keskkonnaamet, 2019
ISBN 978-9949-582-52-5 (trükis)
ISBN 978-9949-582-53-2 (kaart)

SISUKORD

Tere tulemast Vilsandi rahvusparki!.....4

Loodusväärtused 5
- Elustik.....5
- Elupaigad.....6

Kultuuripärand 8

Matkates Vilsandi rahvuspargis.....11
- Vilsandi rahvuspargi keskus 11
- Vilsandi saar 11
- Harilaiu poolsaar 13
- Kuusnõmme poolsaar.....14
- Elda poolsaar.....15

Looduses liikujale 16

TERE TULEMAST VILSANDI RAHVUSPARKI!

Rahvuspargi rajamise eellugu sai alguse 1906. aastal, kui astuti esimesi samme Vaika saarte linnustiku kaitseks. Tollele ajale iseloomulikult kasutati loodusest kõike, mis kasutamist väärt – korjati pesadest partide ja kosklate mune sellise järjekindlusega, et vähestel lindudel õnnestus poegi saada. Pesadelt püüti ka hauduvaid hahku. Vilsandi saare majakavahile Artur Toomile tundus see looduse hävitamisena ja ta hakkas otsima võimalusi linnustiku kaitsmiseks Vaikadel (kuus saart Vilsandist läänes). 1910. aastal rentis Riia Loodusuurijate Ühing Kihelkonna kirikumõisalt Vaika saared merelindude kaitseala loomiseks. Vaika linnukaitseala oli esimene kaitseala Baltimaades.

Pärast teist maailmasõda ei olnud Eestis looduskaitse prioriteetne ja Vaikade riiklik looduskaitseala loodi alles 1957. a. Vilsandi riikliku looduskaitseala nime all laiendati see 1971. a Vilsandile ja ümbruskonna väikesaartele. Aastaks 1993 oli kaitseala laienenud ka Saaremaa lääneserva ja moodustati Vilsandi rahvuspark.

Vilsandi rahvuspargi põhieesmärk on rannikumaastiku ja mere, linnurikaste väikesaarte ja kultuuripärandi kaitse ning kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse. Kaitsekorralduslikult jaguneb ala reservaatideks, sihtkaitsevöönditeks ja piiranguvöönditeks.

Vilsandi rahvuspark paikneb Saaremaa valla territooriumil, ulatudes Saaremaa maismaast Harilaiult Soegininani ja hõlmates umbes 160 saart, laidu, rahu ja kari. Suurimad neist on Vilsandi, Loonalaid, Salavamaa ja Vesiloo maa. Rahvuspargi pindalast (23 882 ha) moodustab enam kui 2/3 veeala, olles seega Eesti kõige merelisem rahvuspark.

Rahvuspargi ala jääb Natura 2000 võrgustikku Vilsandi, Tagamõisa ning Karala-Pilguse linnu- ja loodusaladena, et kaitsta üle-euroopalise tähtsusega elupaigatüüpe ning liike ja nende elupaiku.

Aastal 1997 kanti Vilsandi rahvuspark rahvusvahelise tähtsusega märgalade ehk Ramsari nimistusse.

Kühmnokk-luikede sulgimiskogum, Arne Ader

Hallhüljes lesimas, Kunter Tätte

LOODUSVÄÄRTUSED

Elustik

Vilsandi rahvuspargi pehme mereline kliima, elupaikade rohkus, paepealne mullastik, avatus levikuteedele ning koosluste pikaajaline traditsiooniline hooldamine inimese poolt on loonud erilised eeldused mitmekesise taimkatte ja loomastiku tekkeks.

Rahvuspargis esineb palju levila piiril kasvavaid taimeliike ning seetõttu on harulduste arv suur. Rahvuspargist on leitud enam kui 520 liiki soontaimi, millest piirkonnale on omased näiteks sellised kaitsealused liigid nagu silmjärvikas, meripuju, taani merisalat, mustjas sepsikas, saaremaa robirohi ja 32 erinevat orhideeliiki, sh saaremaa sõrmkäpp.

Arukäpp, Rainar Kurbel

Rahvuspark on liigirikas ka mitmete teiste elustikurühmade poolest. Loopealsetel elavad paljud haruldased putukaliigid, näiteks punnpead, võrkliblikad, käristajad jt. Kalastik on tänu erinevatele merelistele elupaikadele mitmekesisemaid Eestis. Siin leiavad sobivaid elupaiku merisiig, lõhi, jõesilm ja võldas ning kohalike toidulauda katavad põhiliselt lest ja räim.

Liivastel rannikualadel elab ohustatud kaitsealune kahepaikne juttselg-kärnkonn ehk kõre, madalates mageveekogudes omapärase eluviisiga apteegi- ehk kirjukaan. Vilsandi rahvuspark on lindudele oluline nii pesitsus-, rände- kui talvitusalana. Piirkonnas on kokku registreeritud 247 linnuliiki, kellest pesitseb 114 liiki.

Kõre, Jarek Jõepera

Naaskelnokk, Arne Ader

Laidudel pesitsevad hahad, kajakad, pardid ja tiirud. Haruldastest liikidest on esindatud merikotkas, kassikakk ja niidurüdi. Suurimetajatest võib kohata põtra, punahirve, metskitse, metssiga ning mereimetajatest hallhüljest, kellele on rahvuspark oluline lesila ja sigimisala.

Elupaigad

Avameri

Vilsandi rahvuspargis leidub mereelupaiku nagu karid, liivamadalad, pagurannad, laiad madalad lahed ja lõukad. Vilsandi saarest läänes on merepõhi väga varieeruv, põhjaosas langeb see järsult kümnete meetrite sügavusse, Kihelkonna ja Kuusnõmme lahes esineb valdavalt madal kivine või liivane merepõhi. Madalates seisvates vetes kasvavad rohevetikakooslused koos rikkaliku põhjaloomastikuga (kirpvähid, hulkharjasussid, karbid). Kihelkonna lahes esineb ka agariku ja meriheina kooslusi. Sellised madala veega alad on olulised toitumispiirkonnad pesitsevatele ja läbirändavatele veelindudele. Lainetusele avatud kivise põhjaga madalatel merealadel põhjataimestik üldiselt puudub. Küll aga on Vilsandist läänes ja põhjas sügavamal asuv dolomiitne merepõhi kaetud tiheda adruga, mis annab toitu ja varjupaika limustele (südakarp, vesiking), vähilaadsetele ja kaladele (räim, tursk).

Rannik ja rannaniidud

Vilsandi rahvuspargis leidub madalaid paepanku (Soeginina, Elda, Loonalaid) ja väga haruldasi biohermsest ehk organismide jäänustest moodustunud lubjakivist kaljurandu (Vilsandi läänerannik ja Vaikad), millelt leiame kasvamas väikeseid ja visasid taimeliike nagu taani merisalat, müür-raunjalg ja läikiv kurereha. Ulatuslikke liivarandu ja luiteid saab näha Harilaiu piirkonnas. Suvel soolakuiks kuivavaid, laugeid rannikumadalaid ja rannaniite leidub Vilsandi saarel, Kuusnõmme ja Eeriksaare poolsaarel, sellest omavahel põimunud elupaikade tervikust leiame kasvamas randsoodaheina, rand-kesakanni, randtarna ja meripuju. Avamerelt saabuv lainetus on ajuti tugev ning pinnast lükkavad kevadised jäämassid hoiavad madalate lahtede kaldaid pilliroostumise eest. Rannaniite esineb rahvuspargi maismaaosast 12%, ent kuna karjatamine on vähenenud, ei esine rahvuspargis enam ulatuslikke heas seisundis rannaniite.

Jäänukjärved ja madalsood

Rahvuspargi maa on vaikselt merest kerkinud viimased 7000 aastat. Maakerke ja hoovuste ühistöö tulemusena sulgub aeg-ajalt mõni madal lahesopp ja selle sügavamasse keskossa jääb väike veesilm – jäänukjärv. Selliseid järvekesi on rahvuspargi territooriumil palju. Noorimad neist saavad suurimate tormide ajal mereveest lisa, näiteks Sauelaht ja Lüllelaht Papissaare poolsaarel. Teised on magedaveelised, millest üks suurimaid on Harilaiu poolsaare sisejärv Laialepa laht.

Paljudes järvekestes on vett vaid meetrijagu ning eriti kuivadel suvedel saab järvest paksu mudaga täidetud lomp. Kõik need veekogud on lindudele tähtsad pesitsus- ja toitumisalad. Sookured pesitsevad meeleldi jäänukjärvede rohusaarekestel, sest läbi vee ei pääse sinna rebased ja kährikud. Jäänukjärvedes elutseb ka haruldane kirjukaan. Veekogud on elupaigaks arvukatele kiilidele ja teistele putukaliikidele.

Ajapikku maa kerkides kujunevad jäänukjärvedest madalsood. Rahvuspargist leiame haruldasi allikasoid, lääne-mõõkrohuga lubjarikkaid madalsoid ja liigirikkaid madalsoid.

Loopealsed ehk alvarid

Loopealsed laiuvad peamiselt miljonite aastate jooksul tekkinud paekivi avamusaladel – vähemurenenud pae, lubjarikka rähkmoreeniga ja klibustel ning veeriselistel aladel, kus õhukese lubjarikka mulla paksus on alla 20 cm. Looduslikult leidub neid väga kuivi niitusid klibustel rannavallidel. Mujal on need kujunenud pikaajalise karjatamise tulemusena. Loodudel karjatati põhiliselt lambaid ja hobuseid. Alvarid on kogu maailmas väga piiratud levikuga, mis teeb nad globaalselt haruldasteks ja seetõttu ka erilist kaitset vajavateks kooslusteks. Rahvuspargi suurimad looalad on säilinud Atla ja Kõruse ümbruses ning väiksemate laikudena leidub neid pea kõikjal. Ajalooliselt oli ka peaaegu kogu Vilsandi saar kaetud loopealsetega. Praeguseks on lood levinud 10% rahvuspargi maismaast.

Loopealsed on äärmuslike kasvukohatingimustega alad ja metsastuvad aeglaselt. Rannikualadel sajab vähe vihma ja seegi kaob kiiresti läbi klibu ja räha. Paeplaatidel laiuvad lood on vihmaperioodil üleujutatud, kuid kuival ajal peavad taimed läbi ajama kastepiiskadest saadava veega. Loodude taimestik on liigirikas, kuid hõre ja madal. Rahvuspargi loopealsed on oluliseks kasvukohaks haruldasele arukäpale, püramiidjale koerakäpale, tõmmu käpale ning mitmetele tavalisematele käpalistele, lisaks ka lamavale

Niidu-asparhernes, Rainar Kurbel

Käristaja, Ain Piir

ristikule ja madalale uniloogale. Rohttaimede kõrval kasvab ohtralt äärmuslike keskkonnatingimustega kohastunud samblikke ja samblaid, haruldasematest näiteks valge vahasamblik ja vask-porosamblik.

Metsakooslused

Vilsandi rahvuspargi alast on ajalooliselt olnud metsaga kaetud väga väike osa. Neid üksikuid metsatukkasid hoiti hoolega ja seal kasvavaid puid kasutati eelkõige ehitustöödeks. Tänapäeval katavad noored kuni keskealised metsad endiseid inimese poolt avatuna hoitud poolloodus-likke kooslusi – niidu- ja puisniidualasid, nõmmesid ja loopealseid. Mets on tulnud sinna, kus enam ei karjatata ega niideta. Rahvuspargi maismaast on metsaga kaetud umbes 47%. Kõige rohkem on rahvuspargis männikuid, mida leidub nii liivase kui paese mullaga aladel. Liival kasvavad nõmme- ja palumetsad (Harilaiu ümbrus), paealadel levivad loometsad, mis sarnaselt loopealsetega on väga liigirikkad (Suur-Vilsandi, Atla ümbrus, Kuusnõmme poolsaar). Eriti hästi tunneb siinsetes hõredamates metsades end kaitsealune käpaline valge tolmpea, vähem on leida punast tolmpead. Lisaks esineb rahvuspargi metsades hajusalt Eesti suurima õiega käpalist kaunist kuldkinga ja pea märkamatuid väikest käopõlle ning kõdu-koralljuurt. Paiguti ronib maapinnal ja puutüvedel harilik luuderohi.

Kinnikasvanud puisrohumaadel leidub tamme- ja haavasalusid, pärnikuid, sarapikke. Soode ümbruses leidub kitsaste ribadena soostuvaid ja soometsi – kiduraid kaasikuid, männikuid ja segametsi. Soeginina pangapealne kaasik on kindlasti üks rahvuspargi meeldejäävamatest elupaikadest.

KULTUURIPÄRAND

Rahvuspargi ja selle lähiümbruse vanimad asustusjäljed on kiviaegsed Loona, Undva ja Pajumõisa hülgeküttide ning kalurite asulakohad, pronksiaegsed matmispaigad Loonal, Kureveres ja Lümandas. Vanimast maaharimisest annavad tunnistust muistsed põllukivihunnikud Kureveres ja Loonal. Kui vanimad arheoloogilised leiud viitavad Baltimaadelt pärit asukatele, siis edasi sagenevad juba Skandinaavia päritoluga leiud ning koha- ja perenimed. Vilsandi rahvuspark kuulus tervikuna Kihelkonna kihelkonda.

Vilsandi rahvuspargi talumaad olid küllaltki suured (60-70 ha), aga kuna põllumaa ei olnud kuigi viljakas, jagus saagist vaid oma perele. Väiksemad olid vabadikukohad, kus peremees sõitis merd, käis laevu ehitamas või kaugemal ehitustöödel ja naine pidas pisikest talu. Olulist elatist ja tulu saadi kalapüügist.

Vilsandi rahvuspargis on säilinud mitmeid kauneid talukomplekse ja üksikhooneid. Rehielamu on vanemaid eluhooneid, millest vaid mõned üksikud on tänaseni säilinud. Taluõuel olid aidad (kohalikus keeles hooned) riiete-, liha-, kala- ja vilja hoidmiseks, looma-, lamba- ja sealaut ning ühise katuse alla ehitatud suitsusaun-suveköök, kus tehti ka lihtsamaid sepatöid. Kohalikuks eripäraks on veel ratastemajad (kohalikus murdes rattad = vanker) ja suitsuahjuga tuhlistoad, kus talvekartuleid säilitati. Ka taluõued olid sageli kiviaedadega eraldatud puhasõueks, aiamaaks ja loomade aladeks.

Purjelaev "Antonia", Eesti Meremuuseum (MM F 814/83)

Suuremad sadamad on olnud Papissaares, Atlas ning Kiirassaares.

Papissaare sadam on olnud alates 19. sajandi lõpust oluline laevaehituskoht, kuid enne esimest maailmasõda rajati sinna vesilennukite baas, millest tänaseni on osaliselt säilinud angaarid. Papissaare sadamasse viib Kihelkonnalt 3,1 km pikkune muinsuskaitse all olev munakivitee. Jaagarahu oli enne teist maailmasõda piirkonna olulisim reisi- ja kaubasadam, kust veeti välja ka lubjakivi keemiatööstuse tooraineks.

Omalaadne pärand on külade ühiskasutusega lautrikohad. Neist on esinduslikumana säilinud Pikanina lautrikoht ja võrguaed. Laugel rannal on lautritest säilinud paarkümmend kivirida. Veidi eemal olid paadikuurid püügivahendite hoidmiseks ja vabud (võrguaiad) võrkude klaarimiseks. Ka kaugemalt tulnud kalameestel olid oma võrgu- ja paadikohad. Püügihooajal pakuti rannataludes neile öömaja. Kala müüdi või vahetati muu toidukraami vastu. Aakriku ehk tormi toodud varandust käisid kõik rannalt otsimas. Mere toodud adru ehk muda kasutati põllurammuna.

Kalasuitsutamine pütinguahjus, Maris Sepp

Rahvuspargi pärandmaastik on viimase aastasaja jooksul oluliselt muutunud. Tuulikute, tuletornide, sadama- ja lautrikohtade, kiviaedade ja põlisküladega avamaastik on metsastunud, paljud karja- ja heinamaad (kohalikus keeles niidud) on kasutusest väljas või kadastunud, tuulikud, tuletornid ja militaarrajatised on kaotanud oma algse eesmärgi ja püsivad vaid tänu omanike hoolele.

Piirkonna kolmest mõisakompleksist on hävinud Atla ja Kuusnõmme. Loona

2014. a taastatud Ilaste tuulik, Valmar Voolaid

mõisa peahoone koos aitade, lauda, tõllakuuri ja pargimajaga on taastatud.

Rahvusparki jäid ka Abaja lahe ääres Rootsiküla mõisniku poolt 1924. aastal rajatud Eesti esimese mudaravila asukoht ning Pajumõisa suvemõisa koht Oju külas.

Vaimse pärandi säilimine sõltub eelkõige kohalikest inimestest, kes on kasvanud oskuste ja teadmistega või mujalt tulnutest, kel on jätkunud huvi neid omandada. Hääbuvate tööoskuste alla võib lugeda ka laevaehituse kadumist pärast teist maailmasõda. Traditsioonilistest oskustest on säilinud tõrvaajamine, lubjapõletus ning kohalike toitude nagu pallide, pannileiva, koduõlle valmistamine ja pütinguahjus kala suitsutamine.

Rahvuspargi suulises pärimuses kohtab rohkelt tondijutte, mida võiks ehk võrrelda rootsi trollimuistenditega. Tänaseni on veel säilinud üksikuid kohaliku murdekeele kandjaid.

Loona mõis, Toomas Tuul

MATKATES VILSANDI RAHVUSPARGIS

Vilsandi rahvuspargi keskus

Vilsandi rahvuspargi keskus asub 16. sajandil rajatud Loona mõisas, kuhu viib kaunis kiviaedadega piiratud vahtraallee. Oma praeguseni säilinud klassitsistliku välimuse sai peahoone 19. sajandi algupoolel. Suures pargis on lisaks peamajale säilinud tõllakuur, ait-kuivati, aednikumaja, karjakastell ning piimakelder.

Mõisa lähedal paikneb kiviaja asulakoht ja muistsed matmispaigad. Asulakoht on kuulunud hülgeküttidele ja merekaluritele. Lisaks on leitud siit 13. sajandist pärinev maa-alune kalmistu.

Endises karjakastellis, tänases näitusemajas, töötab RMK Vilsandi rahvuspargi teabepunkt. Külastajad saavad tutvuda püsinäitusega, mis annab ülevaate piirkonna ajaloost ja loodusväärtustest. Loona kivimajas on fossiilide ehk kivististe väljapanek.

Mõisast viib Kiirassaare sadamasse romantiline vana sadamatee. Keskuse ligidal paikneb tähistatud loodusrajaga Miku metsapark.

Vilsandi saar

Vilsandi saar on ida-lääne suunas umbes 6 km pikk ning kohati kuni 2 km lai. Saar koosneb kahest osast – Suur- ja Väike-Vilsandist. Kahe saare vahelist kitsast ala kutsutakse Vahemereks. Saare rannamaastikud on eriilmelised. Leidub nii dolomiitseid kaljurannikuid, mille järgi on saar oma nime saanud (saksa keeles Felsand = kaljune, kivine maa) kui ka tasaseid rannaniite. Mereranda ilmestavad kadastikud ja pilliroog. Suur-Vilsandi keskosas kasvab kuivale pinnasele omane loopealne männik. Väike-Vilsandi metsad on seevastu niiskemad. Rannikul liikudes näeb igas suunas merel väikesaari. Üks kaunimaid on saarest põhja poole jääv kiviklibune Vesiloo maa.

Saarele iseloomulikud taimeliigid on merikapsas, niidu-asparhernes, valge ja harilik kukehari. Levinud on mitmed orhideeliigid nagu arukäpp, rohekas käokeel, hall käpp ja balti sõrmkäpp. Saarelt on leitud ka mitmeid haruldasi seeneliike.

Vilsandi saare esimeseks püsiasukaks oli 1703. aastal Hollandi laevahukul ellu jäänud kapten Doll oma abikaasaga, kes rajas siia Kihelkonna kirikumõisa heinamaa-vahina Tolli talu. Püsielanikkond tekkis saarel alles 18. sajandil, kui siia asusid elama Lääne-Saaremaa talupered. Peamiseks sissetulekuallikaks oli merendus, kalapüük ja loomakasvatus. 1934. aastal elas saarel 31 majapidamises 169 inimest. Praegu elab saarel 3 püsielanikku.

Saare pärandmaastikku ilmestavad pukktuulikud, kiviaiad, Vilsandi tuletorn ja merepäästejaama paadikuur.

Lambad Vilsandil, Jarek Jõepera

Vilsandi tuletorn on Saare maakonnas säilinud tuletornidest vanim. Tuletorn sai algsel kujul valmis 1809. aastal, kuid seda on pidevalt ümber ehitatud. Torni kõrgus on 37 m. Vilsandi tuletorn on muinsuskaitse all.

Vilsandi ilmajaam paikneb tuletorni lähistel ja on Eesti vanim. Esimesed meteoroloogilised vaatlused pärinevad siit 1865. aastast. Vilsandi saar on Eesti kõige päikesepaistelisem koht.

Vilsandi merepäästekuur rajati tuletorni alla 1874. aastal, kuna Vilsandi saare lähedased madalikud ja karid olid Saaremaa rannikumere laevaõnnetusterohkeim ala. See on ainus oma algsel asukohal säilinud puidust merepäästejaama paadikuur Eestis, mis taastati 2012. aastal.

Vilsandi kompleksseireala asub Vesiloole viiva matkaraja ääres. Uuritakse õhusaaste mõju ökosüsteemide toimimisele.

Vilsandi õhuseirejaamas läbiviidavates õhu kvaliteedi uuringutes näitavad saasteainete sisaldused eelkõige Lääne-Euroopast pärineva kaugkande mõju. Tegemist on foonijaamaga, kohalikud suured saasteallikad puuduvad. Seirejaam asub saare keskel vaatetorni lähedal lõunapoolsel lagedal alal.

Vilsandi matkarada (6 ja 6 km) saab alguse saare keskelt vaatetorni juurest ja on varustatud infotahvlitega. Matkarajad suunavad liikuma lääne ja põhja suundades. Põhja poole liikudes jääb matkaraja äärde kompleksseireala ja põhjarannikult on võimalik matkata läbi vee Vesiloo maale. Lääne poole suundudes jõuab saare edelaosas paiknevasse liivase rannaga Kulpri ujumis- ja telkimiskohta ja sealt edasi Vilsandi tuletorni alla.

Vikati teabetuba ja lõkkekoht paiknevad Vilsandi saare Vikati sadamas. Teabetoas on võimalik tutvuda infomaterjalidega ja ööbimine on mõeldud üheks ööks tormivarjus olijatele. Lõkkekoht on varustatud lõkkematerjali, pinklaua ja infotahvliga.

Kulpri telkimisala asub Vilsandi saare edelaosas matkaraja ääres ning on varustatud pinklaudade, käimla ja lõkkeasemega. Telkimisalale saab maabuda ka süstadega.

Väike-Vilsandi puhkekoht pakub võimalust peatumiseks üle laidude matkajatele. Puhkekohas on infotahvel ja pinklaud.

Punajalg-tilder, Kunter Tätte

Harilaid ja Kiipsaare majakas, Sven Začeк

Harilaiu poolsaar

Harilaid on pikliku kuju ja lainja rannajoonega poolsaar rahvuspargi põhjaosas. Mõned sajandid tagasi oli Harilaid veel saar, mis nüüdseks on ühenduses Tagamõisa poolsaarega. Suurema osa Harilaiust võtavad enda alla männimets ja vanast merelahest tekkinud järv – Laialepa laht.

Mere kulutava-kuhjava tegevuse tulemusena muutub rannajoon Harilaiul, eriti Kiipsaare nukil, pidevalt. Seal paiknev tuletorn ehitati 1933. aastal poolsaare keskele. Nüüdseks on Kiipsaare majakas kaugel merevees.

Poolsaart iseloomustab mitmekesisus, sealjuures mitmete kaitsealuste taimede kasvamine. Neist haruldasemad on rand-ogaputk, rand-orashein, hanepaju ja loimvesipaunikas. Kuivadel nõmmedel kasvab rohkesti erinevaid samblaid ja samblikke, liivasel rannikul rand-seahernest, liiv-vareskaera ning rand-luidekaera. Harilaid on läbirändel lindude peatuskohaks. Talvituspaigana kasutavad piirkonda kogu maailmas ohustatud kirjuhahad. Kahepaiksetest leidub siin kõret ja rabakonna. Harilaiust läänekaares paiknev Laevarahu on hallhüljeste lesila.

Harilaiul toimuvad ulatuslikud kõre elupaiga taastamistööd, mille käigus eemaldatakse liivikutelt sinna kunagi istutatud kultuurmännikuid ning luuakse kõrele liikumiseks sobivat avamaastikku ja kujundatakse kudemiseks sobivaid veekogusid. Sellest tööst võidavad ka paljud teised avatud liivikutega seotud liigid.

Harilaiu matkarada (11 km) annab võimaluse tutvuda mitmekesise rannikulooodusega. See on hea linnu- ja hülgevaatlusala.Matkaraja ääres asub telkimisala. Lisaks matkarajale võib liikuda ka mööda rannikut.

Harilaiu puhkekoht on avara parklaga peatuspaik, kust algab ja lõpeb matkarada. Puhkekoht on varustatud infotahvlite, varjualuse, pinklaua ja kuivkäimlatega.

Harilaiu telkimisala asub Laialepa lahe kaldal ja Harilaiu matkaraja ääres. Telkimisalani jõudmiseks tuleb matkata mööda tähistatud rada 3 km. Sõiduki saab parkida Harilaiu puhkekoha parklas. Telkimisalal on lõkkekoht puudega, pinklaud ja käimla. Laialepa laht on hea linnuvaatluspiirkond.

Rand-ogaputk, Raul Kern

Kuusnõmme poolsaar

Loodesuunaline Kuusnõmme poolsaar on suures osas kaetud männimetsaga, millest osa moodustab vana loodusmets, kuid leidub ka kultuurmännikut. Poolsaarel leidub madalaveelisi järvi, mida siin kutsutakse silmadeks. Haruldustest kasvavad siin alpi võipätakas, saaremaa robirohi ja mägi-naistepuna. Orhideeliikidest aga valge tolmpea, kärbesõis ning kaunis kuldking.

Peaaegu inimtühi ja vaikne poolsaar on paljude lindude ja loomade meelispaik. Siin võib sageli kohata rästikuid, vanadel mändidel armastavad istuda merikotkad.

Kuusnõmme mõis rajati 16. sajandil. Mõisa omanikud vahetusid tihti, kuna kehvad põllumaad ei suutnud palju tulu anda. 1922. aastal alustas mõisa peamajas tööd Tartu Ülikooli bioloogiajaam, mille juhatajaks sai prof. Johannes Piiper. Poolsaarele rajati ka Tartu Ülikooli õppemetskonna katsealasid, millest tuntuim on nn Ameerika mets. Uurimis- ja praktikatööd kestsid rahvuspargi aladel ligi 20 aastat. Mõisa peahoone hävis tulekahjus 1984. aastal, tänapäeval on näha peahoone vundament ning kõrvalhoonete varemed.

Käkisilma–Vilsandi matkarada (5 km) kulgeb läbi mere ja üle väikeste asustamata laidude Väike-Vilsandile. Rada on märgistatud, kasutatav madala ja sooja mereveega, kui vool pole Käkisilma kanalis tugev. Täpsemat infot raja läbitavuse kohta saab küsida RMK Vilsandi teabepunktist. Raja läbimisel on vajalikud jalanõud. Sõiduk on võimalik parkida Käkisilma telkimisala parklasse.

Käkisilma telkimisala asub Kuusnõmme poolsaare tipus. Telkimisala on varustatud parkla, infotahvli, pinklaudade, varjualuse, lõkkekoha ja käimlaga.

Kuusnõmme bioloogiajaam 1925; Zolk, Rahvusarhiivi filmiarhiiv

Elda poolsaar

Rahvuspargi lõunaosas paikneval Elda poolsaarel on esindatud peamiselt loopealsed ning kinnikasvanud puisniidud. Kauneid vaateid merele saab nautida Soeginina ja Elda pankadelt. Soeginina pangal leidub siluri ajastu kivistisi ning pangapealses lehtmetsas kasvab rohkelt kaitsealust luuderohtu ja karulauku. Soeginina pangalt avaneb vaade Innarahule, kus käivad lesimas ja jäävaestel talvedel poegimas hallhülged. Elda pank on oma ümbruse poolest Soegininast erinev – pangapealne on lage ning mererannal paljandub ilus paepõrand. Pangalt vaatega lääne suunas paikneb Salavamaa, mille taha jääb Eesti maismaa kõige läänepoolseim punkt – Nootamaa. Loode suunas asub rahvuspargi suuruselt teine saar – Loonalaid, põhja pool piirab vaadet Vilsandi saar tuletorniga.

Atla küla kõige vanem külaosa paikneb Austla metsas, kust leiab sälinud kiviaedu. Enne sõda oli külas 75 majapidamist. Atla oli rahvuspargi suurimaid külasid nii talude ja elanike arvult kui ka üldpindalalt. Küla jaguneb Atla-Alt (vanim sumbküla), Atla-Mäe ja Atla-Niidiks. Sõja eest põgenes pea sadakond inimest üle mere, veerandsada küüditati. Tänapäeval on püsielanikke külas alla kümne.

Elda telkimisala asub Elda poolsaarel Kööbe lõuka ääres. Elda telkimisala ümbrus on hea hülgevaatluskoht. Telkimisala on varustatud parkla, infotahvlite, pinklaudade, lõkkekoha ja käimlaga. Palume Elda panka külastada jalgsi, liikudes mööda mere rannikut või poolsaare tipuni eramaadel kulgevat teed pidi. Auto on võimalik jätta telkimisala parklasse.

Soeginina pank õhtupäikeses, Allar Liiv

LOODUSES LIIKUJALE

- Looduses liikudes järgi Vilsandi rahvuspargi kaitse-eeskirja, igaüheõigust ja head tava.
- Mootorsõidukiga võid liigelda ainult selleks ettenähtud teedel, jalgrattaga teedel ja radadel.
- Telkida ja lõket võid teha ainult selleks ettevalmistatud ja tähistatud kohtades (vt kaarti). Lahkudes ole veendunud, et lõke on kustunud.
- Looduses liikudes hoia koer rihma otsas.
- Kaitsealal võid korjata marju, seeni ja muid metsaande.
- Tegutse loodusesse jälgi jätmata. Võta oma prügi kaasa.
- Kalasta vastavalt kehtivale kalapüügiseadusele ja Vilsandi rahvuspargi kaitse-eeskirjale.

Matkarajad läbivad karjatatavaid alasid, mis võivad olla **piiratud elektrikarjusega**:

- Kasuta aedade läbimiseks selleks ettevalmistatud läbikäike ja väravaid.
- Ära võta kinni karjusetraatidest ja muudest metallosadest, nendes võib olla elekter.
- Värava avamiseks kasuta plastkäepidet.
- Sulge enda järel väravad korralikult.
- Ära häiri ega toida kariloomi.

Käkisilma-Vilsandi matkarada:

- Kasutatav madala ja sooja mereveega, kui vool pole Käkisilma kanalis tugev.
- Enne kui asud matkama, küsi täpsemat infot RMK Vilsandi rahvuspargi teabepunktist.

Kui märkad looduse või külastusrajatiste kahjustamist, teata sellest keskkonnainfo telefonil 1313

Hädaabinumber 112

Fossiil Vesilool, Kunter Tätte

Kas teadsid?

- Vilsandi rahvuspark sai alguse 1910. aastal, kui loodi Vaika linnukaitseala.
- Rahvuspargi pindalast 2/3 moodustab veeala.
- Rahvuspargis asub Eesti maismaa kõige läänepoolsem punkt.
- Rahvuspargi aladel talvitub kogu maailmas ohustatud linnuliik – kirjuhahk.
- Rahvuspargis asuvad Eesti suurimad hallhülge lesilad.
- Rahvuspargis kasvab 32 liiki orhideesid ehk käpalisi.

KESKKONNAAMET
RMK
VILSANDI RAHVUSPARK
NATURA 2000